

М. В. МЕНДЖУЛ

УЧАСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ

Досліджено особливості участі громадських організацій у договірних зобов'язаннях, зокрема укладення ними договорів дарування, пожертви, позички, банківського рахунку, кредиту та ін.

Ключові слова: громадська організація, договір дарування, договір пожертви, договір позички.

Исследовано особенности участия общественных организаций в договорных обязательствах, а именно при заключении ими договоров дарения, пожертвования, долга, банковского счета, кредита и др.

Ключевые слова: общественная организация, договор дарения, договор пожертвования, договор долга.

The peculiarities of participation of civic organizations in contract relations has been subject of the research, namely, while concluding the deed of gift, charity, loan agreement, bank account, credit etc.

Key words: civic organizations, the deed of gift, the deed of charity, lean agreement.

Останнім часом особливого значення набуває формування майна громадських організацій за рахунок одержання грошових коштів та іншого майна в результаті укладення і виконання цивільно-правових договорів (купівлі-продажу, дарування, пожертви, оренди, підряду тощо), що обумовлює актуальність дослідження участі громадських організацій у договірних зобов'язаннях. У науковій літературі ретельно досліджений інститут договірного права¹, окремі види договорів, в тому числі договір поставки², дарування³, притримання⁴, банківського вкладу (депозиту)⁵ тощо. Водночас особливості участі громадських організацій у договірних зобов'язаннях досліджені не достатньо.

Громадські організації, як і інші юридичні особи зі спеціальною правоздатністю, можуть здійснювати лише правочини, що відповідають їхній статутній меті. В.Д. Примак зазначає, що у чинному ЦК України немає ані положення про недійсність позастатутних правочинів, ані норм, які б кваліфікували правочин, що суперечить закону, як нікчемний. На думку науковця, в разі укладення некомерційною організацією підприємницької угоди, що суперечить меті створення такого товариства чи установи, єдиним способом відновлення порушеного цивільного правопорядку залишається оспорювання дійсності цього правочину на підставі ч. 1 ст. 203 і ч. 1 ст. 215 Цивільного кодексу⁶. Правочин, який виходить за межі спеціальної правоздатності юридичної особи, встановленої законом, повинен, на нашу думку, визнаватися нікчемним.

Громадська організація з метою реалізації статутних цілей може укладати договори: купівлі-продажу, міни, дарування, пожертви, ренти, найму (оренди), позички, підряду, про надання послуг, доручення, позички, банківського рахунку, кредиту, банківського вкладу, про спільну діяльність тощо.

Проведений аналіз дав змогу встановити, що громадська організація не може бути: продавцем у договорах роздрібної купівлі-продажу (ст. 698 ЦК України); постачальником за договором поставки (ст. 712 ЦК України); стороною в договорі

контрактації сільськогосподарської продукції (ст. 713 ЦК України); постачальником за договором постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу (ст. 714 ЦК України); відчужувачем у договорі довічного утримання (ст. 746 ЦК України); наймодавцем за договором прокату (ст. 787 ЦК України); підрядником або замовником за договором побутового підряду (ст. 865 ЦК України); перевізником за договорами перевезення вантажу (ст. 909 ЦК України), пасажирів та багажу (ст. 910 ЦК України); експедитором за договором транспортного експедирування (ст. 929 ЦК України); професійним зберігачем у договорах зберігання (ст. 936 ЦК України); охоронцем за договором охорони (ст. 978 ЦК України); страховиком у договорі страхування (ст. 984 ЦК України); комісіонером за договором комісії (ст. 1011 ЦК України); управителем за договором управління майном (ст. 1033 ЦК України); кредитором у кредитному договорі (ст. 1054 ЦК України); стороною у договорі факторингу (ст. 1079 ЦК України); стороною в договорі комерційної концесії (ст. 1117 ЦК України); стороною за договором простого товариства (ст. 1132 ЦК України).

Одним із перших договорів громадської організації як учасника цивільних правовідносин є договір банківського рахунку, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 1087 ЦК України розрахунки між юридичними особами проводяться в безготівковій формі. За договором банківського рахунку банк зобов'язується приймати та зараховувати на рахунок, відкритий клієнтові (володільцеві рахунка), грошові кошти, що йому надходять, виконувати розпорядження клієнта про перерахування та видачу відповідних сум з рахунку та проведення інших операцій з рахунком.

На практиці виникають питання, чи можуть громадські організації укладати договори кредиту, банківського вкладу. Норми чинного законодавства прямо не вказують, що джерелом надходження коштів громадських організацій є доходи від депозитних вкладів, проте заборона на укладення договорів банківського вкладу теж відсутня. Лише ст. 19 Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» встановлює серед джерел формування майна та коштів благодійних організацій доходи від депозитних вкладів і від цінних паперів.

Судова практика підтверджує укладення громадськими організаціями депозитних договорів. Так, у провадженні Господарського суду Львівської області знаходилася справа № 1/1077-15/341 за позовною заявою Львівської громадської організації «Мета Центр» до Українсько-польського спільного підприємства ТзОВ «Віт-Італія», за участі третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору на стороні позивача, ВАТ «Електрон Банк» про стягнення 123996,92 грн. Судом було встановлено, що 9 серпня 2002 р. відповідач уклав із ВАТ «Електрон Банк» кредитний договір та отримав кредит у сумі 100 000 грн. Позивач, Львівська громадська організація «Мета Центр», виступила поручителем і для забезпечення повернення кредиту та нарахованих відсотків уклала з ВАТ «Електрон Банк» договір застави майнових прав, а саме права вимоги грошових коштів у сумі 100000 грн., розміщених заставодавцем на депозитному рахунку.

ЦК України, Закони України «Про об'єднання громадян», «Про молодіжні та дитячі громадські організації», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» та «Про організації роботодавців» не містять заборон на отримання громадськими організаціями кредитів. Більше того, відповідно до ст. 6-5 Закону України «Про жертви нацистських переслідувань» центральні та місцеві органи виконавчої влади,

органи місцевого самоврядування, Рада міністрів Автономної Республіки Крим у межах своєї компетенції надають організаціям жертв нацистських переслідувань кредити з коштів відповідних бюджетів. У Словаччині поширена практика отримання громадськими організаціями кредитів, у тому числі для виконання грантових угод.

В Україні законом встановлена заборона укладати договори кредиту для благодійних організацій. Так, ст. 19 Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» встановлює, що джерелом формування майна та коштів благодійної організації не можуть бути кредити.

Таким чином, проведений аналіз чинного законодавства та судової практики дає підстави констатувати, що громадські організації мають право укладати договори банківського вкладу (депозиту) та кредиту.

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про професійних творчих працівників і творчі спілки» творчі спілки мають право на пріоритетність при продовженні договору оренди приміщень, які вони орендують під творчі майстерні, студії, лабораторії тощо. Аналогічна гарантія повинна, на нашу думку, бути законодавчо встановленою й для інших громадських організацій, зокрема фізкультурно-спортивних товариств при оренді приміщень для розвитку спорту та фізичної культури, організацій інвалідів при оренді приміщень для їх реабілітації тощо.

Крім того, ч. 2 ст. 93 ЗК України та ст. 5 Закону України «Про оренду землі» від 6 жовтня 1998 р. № 161-XIV надають право юридичним особам отримати земельні ділянки в оренду. На нашу думку, це положення поширюється на всіх юридичних осіб приватного права, в тому числі на громадські організації. Проте останні можуть отримувати земельні ділянки в оренду виключно для реалізації статутних цілей.

Для окремих видів громадських організацій (професійних спілок, громадських організацій жертв нацистських переслідувань) законом встановлені додаткові можливості по набуттю майна (будинки, приміщення, обладнання та інше майно) у безоплатне користування, яке повинно здійснюватися на підставі договорів позички. Відповідно до ст. 827 ЦК України за договором позички одна сторона (позичкодавець) безоплатно передає або зобов'язується передати другій стороні (користувачеві) річ для користування протягом встановленого строку. Відмінність між договором позички та договором найму полягає в тому, що останній є оплатним. Договір позички є строковим, якщо сторони не встановили строку користування річчю, він визначається відповідно до мети користування нею.

Громадська організація може не тільки отримувати майно у безоплатне користування за договорами позички, але й передавати його. Так, громадська організація «Вибір» передала у безоплатне строкове користування за договором позички виконавчому комітету Теплогірської міської ради майно (комп'ютерну техніку), яка знаходиться у Теплогірському міському центрі культури та використовується для навчання дітей за програмою молодіжної політики м. Теплогорська (спір про повернення майна розглядався Господарським судом Луганської області, рішення від 27 листопада 2009 р. у справі № 18/187).

Ч. 2 ст. 829 ЦК України не поширює на громадські організації обмеження передавати речі у безоплатне користування особі, яка є їх засновником, учасником, керівником, членом органу управління або контролю. Ми вважаємо, що запровадження такого обмеження для громадських організацій у майбутньому є недоцільним, оскільки може призвести до неможливості здійснення ними статут-

них цілей. Громадські організації створюються з метою задоволення та захисту законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів своїх членів. Наприклад, громадська організація інвалідів може придбати інвалідні візки та передати їх за договорами позички своїм членам, фізкультурно-спортивне товариство може купити спортивний інвентар і передати його з метою розвитку дитячого спорту у безоплатне користування.

У науковій літературі обґрунтовується важлива роль договору дарування та договору пожертви у формуванні майна благодійної установи та благодійного товариства⁷. Ми вважаємо, що договори дарування та пожертви мають суттєве значення для формування майна та громадських організацій. Відповідно до ч. 1 ст. 729 ЦК України пожертвою є дарування нерухомих і рухомих речей, зокрема грошей і цінних паперів, особам для досягнення ними певної, наперед обумовленої мети. Договір про пожертву є укладеним з моменту прийняття пожертви. Таким чином, договір про пожертву є реальним і носить цільовий характер (майно передається для досягнення певної мети).

Сторонами у договорі пожертви можуть бути фізичні особи, юридичні особи, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальна громада. ЦК України забороняє укладати договори пожертви між підприємницькими товариствами (ч. 3 ст. 720).

Ст. 730 ЦК України встановлює права жертвувача, зокрема: право здійснювати контроль за використанням пожертви відповідно до мети, встановленої договором про пожертву; право надати згоду на використання пожертви за іншим призначенням, якщо використання за призначенням, встановленим договором, виявилось неможливим; вимагати розірвання договору про пожертву, якщо пожертва використовується не за призначенням.

Вже склалася судова практика розгляду спорів про розірвання договорів пожертви. Так, рішенням Господарського суду Одеської області від 12 жовтня 2006 р. по справі № 34/363-06-9005 у задоволенні позову Фінансово-розрахункового центру «ФРЦ» до Товариства інвалідів-юристів про визнання договору пожертви недійсним і повернення коштів було відмовлено, оскільки відповідач (Товариство інвалідів-юристів) розпорядився отриманими коштами в повній відповідності з метою пожертви та вимогами закону на благодійницькі цілі. Київський районний суд м. Одеси 11 грудня 2009 р. у справі № 2-6476\2009 своїм рішенням визнав дійсним договір пожертви громадській організації «Дитячий кінно-спортивний клуб «Ескадрон», укладений 3 серпня 2009 р., за яким передавалося нерухоме майно з метою виховання та оздоровлення дітей за допомогою кінного спорту.

Значна частина громадських організацій отримує кошти на здійснення статутних цілей у результаті укладення договорів про надання грантів, цільової безповоротної фінансової допомоги. Грант, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги» № 153 від 15 лютого 2002 р., є видом міжнародної технічної допомоги та надається у вигляді фінансових ресурсів у національній чи іноземній валюті. Відповідно до п. 14.1.257. Податкового кодексу України безповоротною фінансовою допомогою є сума коштів, передана платнику податку згідно з договорами дарування, іншими подібними договорами або без укладення таких договорів.

Договори про надання грантів і цільової безповоротної фінансової допомоги передбачають безоплатне, безповоротне надання коштів громадській організації для реалізації певних цілей, що відповідають статутній меті. Особа, що надає громадській організації грант (або цільову безповоротну фінансову допомогу), має право здійснювати контроль за цільовим використанням грошових коштів і право вимагати розірвання договору про надання гранту (цільової безповоротної фінансової допомоги) та повернення коштів, якщо грошові кошти використовуються не за призначенням. Практиці вже відомі судові рішення про повернення цільової безповоротної фінансової допомоги через використання її не за цільовим призначенням (наприклад, рішенням Господарського суду Донецької області від 8 листопада 2007 р. у справі № 19/229 задоволено позов Донецького обласного відділення Фонду соціального захисту інвалідів м. Донецьк до Підприємства «ЛОТ» Українського товариства глухих м. Донецьк про стягнення на користь Донецького обласного відділення Фонду соціального захисту інвалідів коштів у сумі 23238,00 грн., у зв'язку з порушенням відповідачем цільового призначення використання коштів).

На нашу думку, договори про надання грантів, цільової безповоротної фінансової допомоги по своїй природі є договорами пожертви, оскільки передбачають безоплатне передання коштів громадським організаціям для визначених цілей.

На відміну від громадських організацій, майно та кошти благодійних організацій, відповідно до ст. 19 ЗУ «Про благодійництво та благодійні організації», не можуть бути предметом застави. Ст. 572 ЦК України встановлює, що в силу застави кредитор (заставодержатель) має право, у разі невиконання боржником (заставодавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом.

На нашу думку, майно та грошові кошти громадської організації, отримані за договорами пожертви, не повинні бути предметом застави. Інакше, в разі звернення стягнення на предмет застави, стане неможливим використанням пожертви відповідно до мети, встановленої договором про пожертву. У зв'язку з цим ми пропонуємо ст. 21 ЗУ «Про об'єднання громадян» доповнити новою частиною такого змісту: «Майно громадської організації, набуте нею на підставі договору пожертви, не може бути предметом застави».

Крім того, громадська організація може укладати договори щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності, в тому числі ліцензійний договір, договір про створення та замовлення та використання об'єкта права інтелектуальної власності, договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності, інші договори щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності. Право громадських організацій на володіння майновими правами інтелектуальної власності підтверджено й судовою практикою. Так, Всеукраїнська громадська організація «Гільдія кінорежисерів «24/1» у судовому порядку намагалася захистити свої майнові авторські права, передані їй за договором (рішення Господарського суду міста Києва від 24 квітня 2007 р. у справі № 12/397).

1. *Бервено С.М.* Проблеми договірної права України: Монографія. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 392 с.; *Договірне право України*. Загальна частина: Навч. посіб. / Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова та ін.; за ред. О.В. Дзери. – К.: Юрінком Інтер, 2008.

– 896 с. **2.** *Алямкін В.В.* Договір поставки за законодавством України: цивільно-правовий аспект: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2009. – 20 с. **3.** *Ісаєв А.М.* Договір дарування за цивільним кодексом України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2009. – 19 с. **4.** *Соколянський Д.В.* Договір притримання у цивільному праві України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – О., 2009. – 19 с. **5.** *Сніжов В.В.* Договір банківського вкладу (депозиту) за цивільним законодавством України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2009. – 20 с. **6.** *Примак В.Д.* Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб: Монографія. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – С. 387–388. **7.** *Чепурнов В.О.* Правовий статус благодійних установ та товариств за законодавством України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2004. – С. 12.